

OLEH RAZYHRAJEV

Wołyński Uniwersytet Narodowy im. Łesi Ukrainki w Łucku

ORCID 0000-0003-0480-6936

DZIAŁALNOŚĆ STEFANII SEMPOŁOWSKIEJ NA RZECZ POMOCY WIĘZNIOM KOMUNISTYCZNYM W II RZECZYPOSPOLITEJ W ŚWIETLE DOKUMENTÓW Z URZĘDÓW ARCHIWALNYCH LITWY I BIAŁORUSI¹

Urodzona w Poloniszu (obecnie gm. Babiak, pow. kolski) Stefania Sempołowska (1869-1944) była nie tylko znaną polską oświatową, społeczną oraz polityczną działaczką, ale również opiekunką więźniów politycznych w penitencjarnych zakładach Imperium Rosyjskiego oraz II Rzeczypospolitej.² W okresie międzywojennym Sempołowska jako delegatka Rosyjskiego Czerwonego Krzyża opiekowała się uwięzionymi komunistami oraz członkami ich rodzin. Wyżej wymieniona polityczna aktywistka współpracowała również z założycielem społecznej organizacji – powołanej w celu obrony swobód demokratycznych i przeciwdziałania różnym rodzajom ucisków i nietolerancji – Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywatela, prawnikiem i dyplomata Stanisławem Patkiem³. Sempołowska była także honorowym kierownikiem Międzypartyjnego Sekretariatu dla Walki o Amnestie dla Więźniów Politycznych. Organizacja ta powstała w 1926 r. w Warszawie wskutek porozumienia Białoruskiej Włościańsko-Robotniczej Hromady, Komunistycznej Frakcji Poselskiej, Niezależnej Partii Chłopskiej, Niezależnej Socjalistycznej Partii Pracy, Ukraińskiej Socjalistycznej Włościańskiej Partii (Narodna Wola), Poalej Syjon Lewicy, Ukraińskiego Socjalistycznego Zjednoczenia (Selański Sojuz).⁴ Wzmiankę o Sempołowskiej odnajdujemy m.in. w „Oświadczeniu Międzypartyjnego Sekretariatu dla Walki o Amnestię dla Więźniów Politycznych” z 1926 r.:

[...] Wystarczy przeczytać bezstronny głos znanej opiekunki na polu więziennictwa, pracującej już w tej dziedzinie 31 lat, p. Stefanii Sempołowskiej, która w swym liście otwartym do Marszałka Piłsudskiego i Ministra Makowskiego pisze: »trzeba stwierdzić

¹ Niniejszy artykuł powstał wskutek badań naukowych przeprowadzonych w ramach „Konkursu na Stypendium dla Naukowców z Ukrainy”, finansowanych w ramach zwiększonej o 2% subwencji dla Uniwersytetu Łódzkiego, który przystąpił do konkursu Inicjatywa Doskonałości – Uczelnia Badawcza.

² Patrz więcej: S. Michalski, *Spoleczna i pedagogiczna działalność Stefanii Sempołowskiej na tle epoki*, Warszawa 1973, s. 235-266; S. Sempołowska, *Publicystyka społeczna*, Warszawa 1960, s. 17-48; też, *W więzieniach*, Warszawa 1960.

³ Archiwum Akt Nowych (AAN), Materiały Komitetu Pamięci Stefanii Sempołowskiej, Sprawozdanie z działalności Komitetu, *Odpisy korespondencji Stefanii Sempołowskiej z W. Orkanem i relacji o pierwszym jubileuszu Elizy Orzeszkowej, artykułów S. Sempołowskiej*, sygn. 178/IV, poz. 4, k. 70.

⁴ Patrz więcej: O. Разиграев, *Світ за ґратами. Пенітенціарна система на Волині та в Галичині у 1918-1939 рр.*, Дрогобич 2023, s. 553-568.

fakt, że w demokratycznej Rzeczypospolitej Polskiej represje polityczne przerastają normalne represje, stosowane przez despotyczne rządy zaborcze! Trzeba powiedzieć, że położenie więźnia politycznego w dzisiejszych więzieniach polskich jest gorsze, bardziej dokuczliwe, niż było w więzieniach carskich w Warszawie po 1905 roku«. Władze prześladują nie tylko samych więźniów, ale wszystkich, którzy ośmielają się, czy to z pobudek humanitarnych, czy to z pobudek sympatii ideologicznej więźniom politycznym pomagać⁵.

Badacz Bartosz Kułań zaznacza, że rodzina Sempołowskiej miała dawne tradycję niesienia pomocy więźniom, a sama Stefania mając 22 lata po raz pierwszy złożyła ofiarę dla osadzonych⁶. Nie można jednoznacznie odpowiedzieć na pytanie, co skłoniło Sempołowską do zaopiekowania się więźniami zwłaszcza komunistycznymi. Jednocześnie należy wziąć pod uwagę bliskość dla niej poglądów socjalistycznych już od końca XIX wieku, współpracę z lewicą w dwudziestoleciu międzywojennym oraz przebywanie w opozycji do Józefa Piłsudskiego po 1926 r.⁷ Prawną podstawą działalności Sempołowskiej na rzecz więźniów politycznych było to, że zgodnie z porozumieniem między Polską a Związkiem Sowieckim była ona uznana za delegatkę Rosyjskiego Czerwonego Krzyża i na tej zasadzie prowadziła legalną opiekę nad uwięzionymi komunistami przebywającymi w zakładach penitencjarnych międzywojennej Polski. Między innymi 18 stycznia 1923 r. Dyrektor Departamentu Karnego Ministerstwa Sprawiedliwości Jan Zakrzewski pismem okólnym informował władze sądowe oraz prokuratorskie, że delegatce Rosyjskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża Sempołowskiej udzielone zostało do 1 kwietnia 1923 r. w drodze wzajemności upoważnienie do odwiedzania w więzieniach Rzeczypospolitej Polskiej w granicach regulaminu więziennego więźniów obywateli Rosji Sowieckiej celem udzielania im pomocy materialnej. Takie widzenia miały odbywać się tylko w obecności przedstawiciela administracji więzienia w rozmównicy więziennej lub w celi, o ile dany więzień był osadzony w pojedynczej celi⁸.

Sempołowska aktywnie pomagała więźniom komunistom przez całe dwudziestolecie międzywojenne. Na przykład 26 września 1925 r., jako delegatka Rosyjskiego Czerwonego Krzyża, przekazała więźniom politycznym, komunistom z więzienia w Pińsku 200 złotych⁹. 1 grudnia 1929 r. naczelnik więzienia w Grodnie, M. Kobyłecki, skierował do prokuratora przy Sądzie Okręgowym w Grodnie odcinki pieniężne nadesłane przez Sempołowską jako zapomogi dla więźniów politycznych. W ramach tej akcji 98 więźniów otrzymało zapomogę na sumę 505 zł, czyli każdy średnio dostał po 5 zł. W tym samym miesiącu prokurator przy Sądzie Okręgowym w Grodnie informował naczelnika więzienia w Grodnie, że Stefania Sempołowska otrzymała zezwolenie na odwiedziny więźniów, obywateli Związku Sowieckiego, lecz karnych, a nie śledczych. Takiego rodzaju spotkania

⁵ AAN. Międzypartyjny Sekretariat dla Walki o Amnestic dla Więźniów Politycznych, *Okólniki, oświadczenia, memoriały, listy otwarte, odezwy*, sygn. 2, k. 12; A. Ajnenkiel, *Memoriały Stefanii Sempołowskiej dotyczące położenia więźniów politycznych w Polsce w 1920 i 1922 r.*, „Teki Archiwalne” 1959, nr 6, s. 9-28.

⁶ B. Kułań, *Działalność pomocowa Stefanii Sempołowskiej (1868-1944) na rzecz więźniów. Listy osadzonych z Więzienia Ciężkiego na Św. Krzyżu z prośbą o pomoc do „Cioci Stefy”*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 2022, nr 116, s. 217-218.

⁷ Hytrek-Hryciuk J. *Nike, którą się nie wahała. Stefania Sempołowska (1869-1944)*, <https://histmag.org/Nike-ktora-sie-nie-wahala.-Stefania-Sempolowska-1869-1944-21598>

⁸ Archiwum Państwowe w Zamościu, Więzienie w Krasnymstawie, sygn. 2, k. 16.

⁹ Archiwum Państwowe Obwodu Brzeskiego w Brześciu, f. 2043, op. 1, d. 102, l. 48.

miały odbywać się wyłącznie w obecności władz więziennych¹⁰.

W maju 1931 r. naczelnik więzienia w Tarnopolu w raporcie do Ministerstwa Sprawiedliwości pisał, że Sempołowska, jako delegatka Rosyjskiego Czerwonego Krzyża, usiłowała udzielić kilkanaście razy materialnej pomocy więźniom oskarżonym o szpiegostwo lub zdradę stanu, a także i więźniom śledczym. Przesyłała im przekazy pieniężne. Natomiast administracja wyżej wymienionego więzienia nie przyjmowała takich przekazów finansowych ze względu na to, że wszyscy więźniowie, do których były one adresowane, byli obywatelami polskimi i działali na szkodę własnego państwa¹¹. Inaczej wyglądała sytuacja w województwie nowogródzkim. We wrześniu 1932 r. Urząd Wojewódzki Nowogródzki informował podległych starostów powiatowych, że „niektóre rodziny skazanych za działalność wywrotową i szpiegowską, odbywających karę w więzieniach, otrzymują zapomogi pieniężne od przedstawicielki sowieckiego Czerwonego Krzyża Sempołowskiej Stefanii z Warszawy...” oraz udostępnił wykaz takich więźniów¹². Wojewoda Nowogródzki w sprawozdaniu miesięcznym sytuacyjnym nr 5 z maja 1934 r. konstatował, że Stefania Sempołowska nadesłała w okresie sprawozdawczym do powiatu nowogródzkiego 7 zapomóg na sumę 55 zł, do powiatu stołpeckiego 1 zapomogę na sumę 25 zł oraz do powiatu wołyńskiego 1 zapomogę na sumę 25 zł¹³.

Generalnie w latach 30. XX w. więzieniom zakazano przyjmowania pieniędzy i paczek żywnościowych od Sempołowskiej jako delegatki Rosyjskiego Czerwonego Krzyża, zamiast tego mogli oni otrzymywać od niej pomoc jako od osoby prywatnej. Na przykład 18 maja 1933 r. Ministerstwo Sprawiedliwości w tajnym liście informowało władze więzienne, m.in. naczelników więzienia w Wiśniczu oraz Równem, że w celu ujednoczenia postępowania z nadsyłanymi do więzień przez Stefanię Sempołowską przekazami pieniężnymi oraz paczkami żywnościowymi wyjaśnia się, że Sempołowska może udzielać indywidualnej pomocy więźniom, o ile działał w charakterze osoby prywatnej. Natomiast, występując jako delegatka Rosyjskiego Czerwonego Krzyża lub też na przekazach pocztowych znajdują się pieczętki Związku Sowieckiego, nadsyłane paczki i kwoty pieniężne należy jej zwracać¹⁴.

30 kwietnia 1937 r. dyrektor Departamentu Karnego Ministerstwa Sprawiedliwości, Tadeusz Krychowski informował Naczelnika Więzienia na Świętym Krzyżu, że korespondowanie więźniów ze Stefanią Sempołowską i otrzymywanie od niej, jako od delegatki Rosyjskiego Czerwonego Krzyża, przesyłek pieniężnych lub żywnościowych jest zakazane¹⁵. 18 czerwca tegoż roku naczelnicy więzień otrzymali kolejne pismo od Ministerstwa Sprawiedliwości w sprawie pomocy więźniom przez Sempołowską. Znów dotyczyło ono ujednoczenia postępowania kierowników wszystkich zakładów penitencjarnych w zakresie otrzymywania przez więźniów korespondencji i pomocy finansowej od Sempołowskiej. Przede wszystkim chodziło o to, aby wszelkie pisma od Sempołowskiej oraz jej współpracowników były zatrzymywane i przekazywane prokuraturze bez powiadamiania o tym więźniów. Zezwolono na przyjmowanie środków wysyła-

¹⁰ Archiwum Państwowe Obwodu Grodzieńskiego w Grodnie, f. 55, op. 1, d. 124, l. 1-2, 43.

¹¹ Archiwum Państwowe Obwodu Tarnopolskiego w Tarnopolu, f. 285, op. 1, spr. 52, ark. 2.

¹² Archiwum Państwowe Obwodu Grodzieńskiego w Grodnie, f. 551, op. 1, d. 11165, l. 4.

¹³ Tamże, f. 662, op. 3, d. 38, l. 212.

¹⁴ Archiwum Państwowe Obwodu Rówieńskiego w Równem, f. 41, op. 3, spr. 8, ark. 23; Archiwum Państwowe Obwodu Brzeskiego w Brześciu, f. 1999, op. 1, d. 1, l. 134.

¹⁵ Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie, f. 611, op. 1, spr. 1, ark. 35.

nych do więźniów (pieniędzy i rzeczy) oraz zapisywanie ich na kontach więziennych (depozytów oraz rzeczy własnych). Takie środki finansowe miały być przeznaczone na różne kary materialne nakładane na więźnia, wydatki związane z procesem sądowym, długami wobec państwa itp. Jednocześnie po raz kolejny zakazano przyjmowania paczek i pieniędzy od Sempołowskiej jako delegatki Rosyjskiego Czerwonego Krzyża, a także kopert i innych rzeczy z pieczęcią lub znakiem „ZSRR”. Fundusze, pozostające na kontach więźniów, były im przekazywane już po wyjściu z więzienia¹⁶.

W 1937 r. Sempołowska udzieliła wsparcia materialnego siedmiu więźniom politycznym więzienia w Łucku. W tym samym czasie pomoc od niej uzyskało 219 więźniów przebywających w obozie „Bereza-Kartuska”, 1 w więzieniu w Brzeżanach, 3 w więzieniu w Czortkowie, 33 w więzieniu w Drohobyczu, 17 w więzieniu w Dubnie, 13 w więzieniu w Kowlu, 111 w lwowskich „Brygidkach”, 6 w więzieniu w Przemyślu, 19 w więzieniu w Równem, 1 w więzieniu w Stanisławowie, 1 w więzieniu w Stryju, 2 w więzieniu w Samborze, 21 w więzieniu w Tarnopolu oraz 6 w więzieniu we Włodzimierzu.¹⁷ W listopadzie 1938 r. w Polsce toczyło się już kolejne śledztwo w sprawie działalności biura S. Sempołowskiej¹⁸. W szczególności, 5 listopada tegoż roku naczelnik więzienia w Krasnymstawie otrzymał pismo od władz sądowych z prośbą o pilne przesłanie informacji na temat pomocy finansowej udzielonej więźniom przez Sempołowską w latach 1934-1937¹⁹.

* * *

Niżej przedstawione dokumenty pochodzą ze zbiorów placówek archiwalnych Litwy i Białorusi – Archiwum Państwowego Obwodu Brzeskiego w Brześciu oraz Litewskiego Centralnego Archiwum Historycznego. Dotyczą one różnych przejawów opieki Stefanii Sempołowskiej nad więziami komunistycznymi, tak w województwach wschodnich (północno-wschodnich) II Rzeczypospolitej, jak i działalności wyżej wymienionej delegatki Rosyjskiego Czerwonego Krzyża w skali ogólnopaństwowej.

DOKUMENT 1

„[...] Kwietnia [1933 r. ?]

Udzielanie pomocy materialnej przez p. Sempołowską

Ścisłe poufne

Do Ministerstwa Sprawiedliwości

Departament Karny

Wydział Administracji Więzień

Raport

Donoszę Ministerstwu, że p. Sempołowska paczek dla więźniów przebywających w powierzonym mi więzieniu nie nadsyłała i nie nadsyła, przekazy pieniądze wobec telefonicznego polecenia Prokuratury Sądu Okręgowego w Pińsku, Wydział Zamiej-

¹⁶ Tamże, ark. 38, 44; Działalność S. Sempołowskiej na rzecz więźniów w II Rzeczypospolitej w świetle korespondencji ze Świętego Krzyża przybliży artykuł B. Kułana. Zob. B. Kułan *Działalność pomocowa Stefanii Sempołowskiej...*, s. 213-237.

¹⁷ AAN, Materiały Komitetu Pamięci Stefanii Sempołowskiej..., sygn. 178/III, poz. 1-3, s. 10-189.

¹⁸ Tamże, sygn. 178/IV, poz. 5, k 177.

¹⁹ Archiwum Państwowe w Zamościu, Więzienie w Krasnymstawie, sygn. 35, k. 68.

scowy w Brześciu nad Bugiem były zwracane, gdyż nadawane były przez delegatkę Rosyjskiego Czerwonego Krzyża. Jako osoba prywatna, p. Sempołowska, paczek lub też pieniędzy nie nadsyłała.

Jednocześnie donoszę, że za rok 1932 i 33 wpływów od p. Sempołowskiej dla więźniów nie było.

Naczelnik więzienia [w Brześciu]

J. Mórdas Żyliński

Podkomisarz”.

Źródło: Archiwum Państwowe Obwodu Brzeskiego w Brześciu, f. 99, op.1., d. 80, l. 41.

DOKUMENT 2

„Prokurator Sądu Okręgowego w Grodnie

Tajne

20 września 1936 r.

Prez. 194/36 r.

Odpowiedź na nr Prez. 339/36 r.

w sprawie nasilenia akcji Stefanii Sempołowskiej

Do Pana Prokuratora Sądu Apelacyjnego w Wilnie

Na skutek polecenia Pana Prokuratora z dnia 18 września 1936 r. Nr Prez. 339/36 r. w sprawie nasilenia i przejawów akcji Stefanii Sempołowskiej donoszę, że działalność Sempołowskiej, polegająca na niesieniu pomocy więźniom-komunistom, podczas pobytu ich w więzieniu oraz po wyjściu z więzienia jest wysoce szkodliwa dla Państwowości Polskiej i w znacznej mierze utrudnia skuteczność zwalczania ruchu wywrotowego, wytwarza bowiem w pojęciu członków partii komunistycznej przekonanie, że partia zawsze i wszędzie będzie dbać o nich, czy to bezpośrednio, czy też pośrednio. Zaciera to poniekąd obawy przed skutkami należenia do partii i konsekwencjami wyroku skazującego, gdyż komuniści, po odbyciu kary, mogą liczyć na pomoc materialną od Sempołowskiej.

Jeżeli chodzi o formy pomocy materialnej, udzielanej przez Sempołowską, to polega ona na przysyłaniu zapomóg pieniężnych oskarżonym i skazanym za należenie do komunistycznej organizacji, zarówno pobytu ich w więzieniu, jak i po odbyciu kary, – na pomocy materialnej rodzinom komunistów oraz udzielaniu pomocy lekarskiej i lekarstw komunistom po odbyciu kary.

Nie posiadam materiału, który by pozwolił odtworzyć całokształt akcji uprawianej przez Sempołowską, gdyż Prokuraturze znane są jedynie pewne fragmenty jej działalności. Jedyne, że już na zasadzie tych fragmentów można ustalić, że akcja pomocy więźniom-komunistom jest prowadzona na bardzo szeroką skalę. Tak na przykład do Więzienia w Grodnie nadesłano zapomóg w miesiącu czerwcu, lipcu i sierpniu na 450 złotych, poza tym 2 więźniów otrzymało lekarstwa. Do Więzienia w Słonimie w tym czasie nadesłano zapomóg na 25 złotych. Poza tym w 1936 roku pocztą nadesłano na teren powiatu słonimskiego rodzinom komunistów oraz skazanym za komunizm 325 złotych i 2 paczki z lekarstwami. Niektóre osoby kierowała Sempołowska do lekarzy. Do Więzienia w Wołkowysku nadesłała Sempołowska dla [...] Antoniny Karłowicz vel Zofii Pankowej 70 złotych i paczkę żywnościową. Również stwierdzono, że żona Pawła Sawki, ukrywającego się przed zatrzymaniem, otrzymała pomoc [...]. Opierając się na przytoczonym materiale, należy

uznać, że Sempołowska operuje poważnymi kwotami i jest rzeczą niewątpliwą, że muszą one pochodzić z sum, przeznaczonych na pomoc dla więźniów komunistycznych przez III Międzynarodówkę bądź rząd Z.S.S.R [Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich]. Wytwarza się więc paradoksalna sytuacja, że przestępcy przeciwkopaństwowi obywatele polscy, karani przed sądy polskie, w więzieniach otrzymują pomoc materialną, pochodzącą od organizacji, na rzecz której prowadzili akcję przestępną, za którą też zostali skazani.

Uważam, że akcja pomocy materialnej, prowadzona przez Sempołowską, powinna być z wyżej przytoczonych względów, jako wysoce szkodliwa, sparaliżowana. Pomoc jej ostatecznie mogła się ograniczyć do opieki nad obywatelami sowieckimi, przebywającymi w więzieniach, w żadnym zaś razie nie mogą z niej korzystać obywatele polscy.

PROKUTATOR / A. Zdanowicz / [podpis nieczytelny]”.

Źródło: Litewskie Centralne Archiwum Historyczne, f. 128, ap.1, b. 947, brak paginacji.

DOKUMENT 3

„Prokurator Sądu Okręgowego w Nowogródku

Odpis.

Tajne

Nr. Prez. 187/36.

Dn. 30 września 1936 r.

Do Pana Prokuratora Sądu Apelacyjnego w Wilnie

W wykonaniu polecenia z dn[ia] 18.IX.1936 r. Nr. Prez. 339/36 przedstawiam wykaz zapomóg, udzielanych przez Stefanię Sempołowską na terenie okręgu nowogródzkiego w roku 1936.

Sumy, nadsyłane do więzienia dla poszczególnych więźniów zapisywane są do depozytu więźnia i rozchodowane stosownie do § 129 i 131 reg[ulaminu] więz[niennego]. Sumy te, nadsyłane są przez Sempołowską w jej własnym imieniu.

Poza przepisem art[ykułu] 42 Rozp[orzędzenia] Prez[ydenta] Rz[eczypospolitej] z dnia 7 III 28 r. w sprawie organizacji więziennictwa, innych przepisów, dotyczących otrzymywania przez więźniów pomocy pieniężnej nie ma.

Kwestia unieszkodliwienia działalności Sempołowskiej może być przeto rozpatrywana jedynie po udowodnieniu jej, że środki te czerpie z MOPR-u [Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom], a więc odpowiedzialności z art[ykułu] 93 K[odeksu] K[arnego].

Podstawę do wszczęcia postępowania stanowią: ogólna suma zapomóg udzielanych przez nią choćby w ciągu jednego roku, o ile naturalnie nie udowodni, że udziela z własnego majątku lub innych legalnych źródeł, oraz wykazy osób, którym udziela zapomóg, gdyż są to skazani z art[ykułu] 93 K[odeksu] K[arnego], za szpiegostwo – lub ich rodziny”.

[...] PROKURATOR W. Giedroyc”.

Źródło: Litewskie Centralne Archiwum Historyczne, f. 128, ap.1, b. 947, brak paginacji.

DOKUMENT 4

„Prokurator Sądu Apelacyjnego w Wilnie

Odpis.

Tajne

6 października 1936 r.

Prez. 339/36.

[W sprawie] działalności Stefanii Sempołowskiej

Do Pana Ministra Sprawiedliwości

/Nadzór Prokuratorski/

w Warszawie

W ostatnim czasie daje się zauważyć wzmożona akcja Stefanii Sempołowskiej w zakresie niesienia pomocy więźniom, oskarżonym o komunizm i o szpiegostwo.

Jeszcze w przedstawieniach moich z 25 lutego 1929 r. Nr 1314, z dnia 29 sierpnia tegoż roku Nr 4785, z 9 marca 1931 r. Nr 504/tjn. i 7 października 1932 r. Nr. Prez. 586/32 wskazywałem na szkodliwość działalności Stefanii Sempołowskiej, zaś w przedstawieniach z 13 września 1929 r. Nr 4985 i 16 września 1929 r. Nr 5071 donosiłem o stwierdzonym związku akcji Sempołowskiej z Mopr'em [Międzynarodową Organizacją Pomocy Rewolucjonistom].

[...] działalność Sempołowskiej jest niezmiernie szkodliwa, gdyż w skutkach łagodzi kary, wymierzone za przestępstwa komunistyczne i za szpiegostwo i do pewnego stopnia akcja ta idzie na rękę wywiadowi sowieckiemu, gdy skazani za szpiegostwo, lecz i ich rodziny otrzymują zapomogi [...].”

Źródło: Litewskie Centralne Archiwum Historyczne, f. 128, ap.1, b. 947, brak paginacji.

DOKUMENT 5

„Ministerstwo Sprawiedliwości

Warszawa

Dn[ia] 9 października 1936 r.

N.P. 3784/36

[...] Odpowiedź na Nr Prez. 339/36 z 6 X 1936 r.

W sprawie działalności Stefanii Sempołowskiej

Do Pana Prokuratora Sądu Apelacyjnego w Wilnie

Z polecenia Pana Ministra zawiadamiam Pana Prokuratora, że Ministerstwo Spraw Wewnętrznych w piśmie z dnia 30 IX 1936 r. wypowiedziało pogląd, że działalność Stefanii Sempołowskiej jest z punktu widzenia interesów Rzeczypospolitej Polskiej wielce szkodliwa, albowiem przyczynia się w dużym stopniu do popierania ruchu komunistycznego, zwłaszcza na kresach wschodnich i, zainicjowało zwołanie konferencji w kwestii uprzedniego odwołania p. Pieszkowej ze stanowiska przedstawicielki Polskiego Czerwonego Krzyża a następnie cofnięcia pełnomocnictw p. Sempołowskiej tak, jako przedstawicielce Sowietckiego Czerwonego Krzyża, jak i osobie prywatnej, a gdyby względy natury międzynarodowej stały temu na przeszkodzie, ograniczenia tych pełnomocnictw Sempołowskiej do tego zakresu, w jakim posiada Pieszkowa.

Kierownik Nadzoru Prokuratorskiego
[podpis nieczytelny]
Prokurator Sądu Najwyższego”.

Źródło: Litewskie Centralne Archiwum Historyczne, f. 128, ap.1, b. 947, brak paginacji.

DOKUMENT 6

„Ministerstwo Spraw Zagranicznych
Departament Polityczny Wydział Wschodni
Nr. P. III. 242/Sow./23
W sprawie akcji St[efanii] Sempołowskiej

Warszawa, d[nia] 16 listopada 1936 r.
Odpis. Tajne.

Odpowiadając na pismo Pana Prokuratora z dnia 28 września r[oku] b[ieżącego] Nr. Pucz. 875/36, Ministerstwo Spraw Zagranicznych komunikuje, że p. Sempołowska uzyskała na zasadzie pisma Dep[atramentu] Kar[nego] Ministerstwa Sprawiedliwości z dnia 19 maja 1933 r. W.L. III. AW. 225/pf. I. 4b zezwolenie na wysłanie jako osoba prywatna zasiłków pieniężnych dla więźniów skazanych za działalność szpiegowską lub komunistyczną. Natomiast p. Sempołowska nie posiada formalnie uznanego przez władze polskie mandatu działania w imieniu sowieckiego Czerwonego Krzyża.

w/z Wicedyrektor Departamentu Politycznego

/-/ Tadeusz Zażuliński

Do Pana Prokuratora Sądu Okręgowego w Wilnie.

Za zgodność: [podpis nieczytelny]

Kierownik Sekretariatu Prokuratury Okręgowej w Wilnie”.

Źródło: Litewskie Centralne Archiwum Historyczne, f. 128, ap.1, b. 947, brak paginacji.

DOKUMENT 7

„Ministerstwo Spraw Wewnętrznych
Nr. PB. 4434/45/taj[ne]/35

Odpis.
Pilne.

Tajne.

Warszawa, dn[ia] 22 października 1936 r.

Na Nr. Prez. 875/36 z dnia 28. IX. 36 r.

Sempołowska Stefania – informacje.

Do Pana Prokuratora Sądu Okręgowego w Wilnie

W odpowiedzi na pismo z dn[ia] 28. IX. 1936 r. Nr Prez. 875/36 Ministerstwo Spraw Wewnętrznych komunikuje:

Zakres działania sowieckiego Czerwonego Krzyża w Polsce został ustanowiony w umowie, zawartej w Berlinie dnia 6 września 1920 r. przez delegatów Polskiego i sowieckiego Czerwonego Krzyża w wykonaniu uchwał, powziętych na konferencji pokojowej w Rydze. Umowa ta została zatwierdzona przez Rząd Polski /Monitor Polski z dnia 15. X. 1920 r. Nr. 235/.

Uprawnienia obu Czerwonych Krzyży zostały sformułowane w par[agrafie] 3 wymienionej umowy w sposób następujący:

„Na terytorium R.P. i ziem zajętych przez wojsko polskie pomoc wszechstronna jeńcom cywilnym i wojennym udzielana będzie środkami na rachunek Rosyjskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża za pośrednictwem specjalnego delegata z pośród [sic!] obywateli polskich pod kontrolą i opieką Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża, a na całym terytorium R[osyjskiej] S[ocjalistycznej] F[ederacyjnej] R[epubliki] S[owieckiej] pomoc wszechstronna zakładnikom, jeńcom cywilnym i jeńcom wojennym udzielana będzie środkami i na rachunek Polskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża za pośrednictwem specjalnego delegata z pośród [sic!] obywateli Republiki Sowieatów pod kontrolą i opieką Rosyjskiego Towarzystwa Czerwonego Krzyża”.

Po zakończeniu wojny z bolszewikami i po spełnieniu zadań obu Czerwonych Krzyży w stosunku do jeńców cywilnych i wojskowych oraz do zakładników, czynności tych instytucji zostały przelane w stosunku do osób ostatniej kategorii na Komisje Repatriacyjne obu państw, a to na mocy art[ykułu] XXXIII Układu o Repatriacji, dołączonego do traktatu Pokoju w Rydze. Obecna działalność delegatek obu Czerwonych Krzyży, wypływających z umowy berlińskiej obraca się w granicach udzielania więźniom pomocy materialnej i porady prawnej. Działalność ta opiera się na specjalnych mandatach wystawionych przez Zarządy obu Czerwonych Krzyży i zatwierdzonych przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych i Narkomindiel oraz na legitymacjach w formie zezwoleń, udzielanych w Polsce przez Ministerstwo Sprawiedliwości, w Rosji zaś przez O.G.P.U. [Zjednoczony Państwowy Zarząd Polityczny].

Rząd sowiecki /względnie Ros[yjski] Czerwony Krzyż/ udzielił swego mandatu Stefanii Sempołowskiej dnia 16 V 1923 r. za Nr 473/1998. Mandat ten został zatwierdzony przez Ministerstwo Spraw Zagranicznych d[nia] 23 października 1923 r. Na podstawie powyższego mandatu Ministerstwo Sprawiedliwości udziela corocznie na prośbę Min[isterstwa] Spraw Zagranicznych upoważnienia Sempołowskiej do odwiedzania więźniów – obywateli sowieckich, dla niesienia im pomocy materialnej. Powyższe upoważnienie nie rozciąga się na więźniów wojskowych.

Upoważnienie to zostało rozszerzone zarządzeniem Ministra Sprawiedliwości z dn[ia] 26.2.1930 r. w sensie zezwolenia na okazywanie pomocy materialnej zarówno skazanym, jak i będącym pod śledztwem więźniom politycznym, niezależnie od przynależności państwowej. Jednak już w roku 1931 uznała Sempołowska upoważnienie za niewystarczające i odmówiła jego przyjęcia. Prawdopodobnie w związku z tym, jak świadczy wyjaśnienie Ministerstwa Sprawiedliwości [...] uzyskała Sempołowska [...] zezwolenie na wysyłanie jako osoba prywatna zasiłków pieniężnych dla więźniów skazanych za działalność szpiegowską lub komunistyczną.

Nie ulega wątpliwości, że fundusze na ten cel przeznaczone pochodzą z MOPR'u / Międzynarodowej Organizacji Pomocy Bojownikom Rewolucji/ lub jej polskiej sekcji, występującej pod nazwą „Czerwona Pomoc w Polsce”.

Według zestawienia w postaci maszynopisu, ujawnionego w dniu 31 VII 36 r. w związku z likwidacją legalnych czasopism komunistycznych i komunizujących, wychodzących w Warszawie, w lokalu Ligi Obrony Praw Człowieka i Obywatela, przy ulicy Królewskiej Nr 16, wydatkowała Sempołowska w pierwszym kwartale roku bieżącego tylko na pomoc dla amnestiowanych więźniów kwotę 33.399.26 zł[otych] [...]. Zestawienie jest podpisane przez Sempołowską z dopiskiem ręcznym, czerwonym atramentem „proszę o niedrukowanie” [...].

W ciągu zaś 8 miesięcy r[oku] b[ieżącego] udzieliła Sempołowska 786 zapomóg karanym komunistom i szpiegom lub ich rodzinom tylko na terenie dwóch województw, a mianowicie poleskiego i nowogródzkiego w sumie zł[otych] 10.842.

Podane sumy dowodnie wskazują, że nie mogą pochodzić z datków i w ogóle ofiarności członków i sympatyków kompartii, lecz z kasy partyjnej i innych organizacji komunistycznych albo z funduszy rządowych ZSRR [Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich] za pośrednictwem Ambasady Sowieckiej.

Stefania Sempołowska pozostaje w najściślejszym kontakcie z oficjalnymi władzami Komunistycznej Partii Polski.

Od wielu lat używana jest jako członek Wydziału pracy legalnej przy KC MOPR'u [Komitetu Centralnego Międzynarodowej Organizacji Pomocy Rewolucjonistom] /który w istocie rzeczy jest tylko Wydziałem przy Sekretariacie KC KPP [Komitetu Centralnego Komunistycznej Partii Polski]/ do pracy informacyjno-propagandowej oraz finansowo obronnej w walce z tak zwanym „faszystowskim terrorem” – konkretnie zaś mówiąc z działalnością władz bezpieczeństwa i sądów Rzeczypospolitej.

Sempołowska styka się bezpośrednio z kierowniczymi władzami KPP [Komunistycznej Partii Polski] najczęściej na terenie ZSRR [Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich], dokąd od czasu do czasu wyjeżdża. Na terenie Polski kontakt bezpośredni z Sekretariatem Krajowym KPP [Komunistycznej Partii Polski] jest prawie minimalny, a to ze względów czysto ostrożnościowych [...].

Sempołowska utrzymuje biuro, w którym pracują [...] członkowie KPP [Komunistycznej Partii Polski] [...].

Materiałna jak i moralna pomoc Sempołowskiej, udzielana więźniom – komunistom i szpiegom na rzecz ZSRR [Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich] oraz ich rodzinom stanowi ogromnego znaczenia bodziec w dalszej ich antypaństwowej robocie oraz ugruntowuje przekonanie, że na wypadek uwięzienia tej pomocy pozbawieni nie będą.

Za Naczelnik Wydziału /-/ J. Bach, radca

Otrzymuje:

Pan Wiceprokurator XVI rej[onu]

Prokuratury Sądu Okręgowego w Warszawie

Za zgodność: Kierownik Sekretariatu Prokuratury Okręgowej w Wilnie [podpis nieczytelny]”.

Źródło: Litewskie Centralne Archiwum Historyczne, f. 128, ap.1, b. 947, brak paginacji.

DZIAŁALNOŚĆ STEFANII SEMPOŁOWSKIEJ NA RZECZ POMOCY WIĘZIŃ KOMUNISTYCZNYM W II RZECZYPOSPOLITEJ W ŚWIETLE DOKUMENTÓW Z URZĘDÓW ARCHIWALNYCH LITWY I BIAŁORUSI

Słowa kluczowe: Stefania Sempołowska, więziowi polityczni, pomoc, dokumenty, II Rzeczpospolita.

Stefania Sempołowska była nie tylko znaną polską oświatową, społeczną oraz polityczną działaczką, ale również opiekunką więźniów politycznych w penitencjarnych zakładach Imperium Rosyjskiego oraz II Rzeczypospolitej. Niniejszy artykuł przedstawia dokumenty pochodzące ze zbiorów placówek archiwalnych Litwy i Białorusi – Litewskiego Centralnego Archiwum Historycznego oraz Archiwum Państwowego Obwodu Brzeskiego w Brześciu. Dotyczą one różnych przejawów opieki Stefanii Sempołowskiej nad więziami komunistycznymi, tak w województwach wschodnich (północno-wschodnich) II Rzeczypospolitej, jaki i jej działalności jako delegatki Rosyjskiego Czerwonego Krzyża w skale ogólnopaństwowej.

ACTIVITIES OF STEFANIA SEMPOŁOWSKA IN ASSISTING COMMUNIST PRISONERS IN THE SECOND REPUBLIC IN THE LIGHT OF DOCUMENTS FROM THE ARCHIVES OF LITHUANIA AND BELARUS.

Keywords: Stefania Sempołowska, political prisoners, aid, documents, Second Polish Republic. Stefania Sempołowska was not only a well-known Polish educational, social and political activist, but also a protector of political prisoners in the penitentiaries of the Russian Empire and the Second Polish Republic. This article presents documents from the collections of Lithuanian and Belarusian archival institutions - the Brest Oblast State Archive and the Lithuanian Central Historical Archive. They relate to the various forms of Stefania Sempołowska's assist for communist prisoners both in the eastern (north-eastern) voivodeships of the Second Polish Republic and her activities as a delegate of the Russian Red Cross on a national scale.

Bibliografia

Źródła:

Archiwum Akt Nowych
Materiały Komitetu Pamięci Stefania Sempołowskiej
Archiwum Państwowe w Zamościu
Więzienie w Krasnymstawie
Litewskie Centralne Archiwum Historyczne w Wilnie
Centralne Państwowe Archiwum Historyczne Ukrainy we Lwowie
Archiwum Państwowe Obwodu Brzeskiego w Brześciu
Archiwum Państwowe Obwodu Grodzieńskiego w Grodnie
Archiwum Państwowe Obwodu Rówieńskiego w Równem
Archiwum Państwowe Obwodu Tarnopolskiego w Tarnopolu

Opracowania:

Ajnenkiel A. (1959), *Memoriały Stefania Sempołowskiej dotyczące położenia więźniów politycznych w Polsce w 1920 i 1922 r.*, „Teki Archiwalne”, nr 6
Kułań B. (2022), *Działalność pomocowa Stefania Sempołowskiej (1868-1944) na rzecz więźniów. Listy osadzonych z Więzienia Ciężkiego na Św. Krzyżu z prośbą o pomoc do „Cioci Stefy”*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego”, nr 116
Michalski S. (1973), *Spoleczna i pedagogiczna działalność Stefania Sempołowskiej na tle epoki*, Warszawa
Sempołowska S. (1960), *Publicystyka społeczna*, Warszawa
Sempołowska S. (1960), *W więzieniach*, Warszawa
Разиграев О. (2023), *Світ за ґратами. Пенітенціарна система на Волині та в Галичині у 1918-1939 рр.*, Дрогобич

Netografia:

Hytrek-Hryciuk J. *Nike, którą się nie wahala. Stefania Sempołowska (1869-1944)*, <https://histmag.org/Nike-ktora-sie-nie-wahala.-Stefania-Sempolowska-1869-1944-21598>